Це був чистий розбишака-халамидник.

Не було того дня, щоб хто-небудь не жалівся на Федька:

там шибку з рогатки вибив; там синяка підбив своєму "закадишному" другові; там перекинув діжку з дощовою водою, яку збирали з таким клопотом.

Наче біс який сидів у хлопцеві! Усі діти як діти,— граються, бавляться тихо, лагідно. Федькові ж, неодмінно, щоб битися, щоб що-небудь перевернути догори ногами. Спокій був його ворогом, з яким він боровся на кожному місці.

Наприклад, таке. Ліплять хатки з піску. Перед будинком, де жив Федько, була незабрукована вулиця і там завжди грузли в піску коні. Після дощу цей пісок ставав липким і вогким,— для будування хаток нема краще. Поставиш ногу, обкладеш її піском і виймай потихеньку. От і хатка. Хто хоче, може навіть димаря приробити. Коло хати можна тин виліпити, а за тином натикати сінинок — і сад є.

А між хатками іде вулиця. Можна в гості ходити одне до одного.

Федько теж ліпить. Але раптом встане, подивиться-подивиться і візьме та й повалить усе чисто — і своє, і чуже. Ще й регочеться.

А як хто розсердиться або заплаче, так і штовхана дасть. Битись з ним і не пробуй,— перший по силі на всю вулицю. Враз тобі дасть підніжку, зімне, насяде і пита:

— Ну? Наживсь на світі? Говори!

Як той каже, що наживсь, то милує; а як пручається — іще б'є.

Або пускають хлопці змія.

Плац великий,— ні будинків, ні магазинів, розбігтись є де. І вітер там раз у раз найкращий.

От заносять змія.

Федько сидить у себе на воротях, як Соловей-Розбійник на дереві, і дивиться. Він усе любить або по кришах лазити, або на воротях сидіти. Ворота високі і там ніби скринька така зроблена. В тій скриньці й засіда Федько.

— Пускай! — кричить той, що держить.

Змій виривається, але зразу ж козиряє і б'ється об землю.

Федькові досадно: дурні, хвіст короткий! Але він сидить і не кричить нічого. Його думка зовсім інша.

Хлопці догадуються і прив'язують до хвоста ганчірку. Тоді змій плавно й легко здіймається вгору. Приємно держати його! Вітер чудесний, тільки розсотуй нитки та дивись, щоб на вузликах добре зв'язані були. Змій кокетує і хитає головою то в той бік, то в другий, наче комусь шепче на вухо то з одного боку, то з другого. А як дерчітки ще начеплені, аж дух радіє! Цілий день би стояв, та держав, та дивився вгору. Небо високе-високе, синє та холодне. А змій у ньому білий-білий, хилитається, хвостом злегка водить, наче плава, наче йому душно і він ліниво обмахує себе віялом. І ледве-ледве чутно ллється од його дирчання дирчаток. Не тільки бачиш, а й чуєш. Так наче Гриць або Стьопка там угорі і тягне за нитку, балується там і дирчить униз.

Нитка вже дугою пішла. Ех, погано путо зроблено! Як добре зробити путо, нитка не дасть дуги. Ну, та нічого — розсотуй далі. Нитка ріже

руку, але то дурниця. Змій все далі й далі в'ється в небо, стає менше та менше.

— Телеграму давай!

Пускається телеграма. Біленький папірчик начіплюється на нитку і підсовується трошки вгору. Вітер підхоплює — і пішла телеграма. Ось зачепилась за вузлик і пручається, виривається, от трохи не крикне вниз: "не пускають!". Але тут треба шарпнуть нитку. Вітер знов підхоплює, і попливла знову вгору біла вісточка. Ось уже вона недалеко, вже вона в тому місці, де навіть Гаврик не може бачити нитки. Ось-ось змій прочитає телеграму.

Але тут всі разом чують крик і переводять очі з змія на землю. Іде Федько. Іде і кричить. Він міг би підійти тихенько, так що й не почув би ніхто,— але Федько того не любив. Він ще здалеку кричить:

— Ану, гей там, давай сюди змія!

Буде однімати. Федько іде змія однімать.

Руки в кишені, картуз набакир, іде, не поспішає. Але тікать і не пробуй, Федько усяку собаку випередить.

Хлопці починають швидко зсотувать нитки. Але що то поможе?

— Давай змія! — підходить ближче Федько.

Гаврик кривить губи і хмикає. Стьопка зблід, але хутко зсотує нитки, зиркаючи на Федька.

Спірка піднімає з землі камінь і кричить:

— Ану, підійди! Ану!

Але Федько навіть рук не виймає з кишень і таки підходить.

— Давай сюди змія!

Тут він уже вийма руки з кишені, бо Спірка затуляє собою Стьопку і підніма руку з каменем. Але сам Федько каменя не шукає, він тільки дивиться за Спірковою рукою.

— Даєш змія?

— А це твій змій?

— Одніму та й буде мій.

— Овва! Задавака! Так і провалю голову, тільки підійди.

— Ану, бий!

Федько навіть груди підставляє, так наче йому тільки того й хочеться, щоб його вдарили каменем. Чуб йому стирчком виліз з-під картуза, очі хутко бігають.

А Стьопка зсотує, а Стьопка зсотує! Змій тільки диркає далеко вгорі та шарпається і не розуміє нічого, що там сталося внизу, чого його так скоро тягнуть назад.

— Ну, бий же! Ех, ти! — боїться... Я он без каменя, на вас трьох.

— Льонька, Ва-а-сько! — раптом кричить Спірка.— Сю-да-а!.. Федько змія однімає!

Але Федько вмить зривається з місця, налітає на Спірку, ловко підставляє ногу й кида його на землю. Тут же підскакує до Стьопки, хапа нитку і рве її до себе. Нитка тріскає, змій диркає. Гаврик плаче, а Федько намотує нитку на руку і помалу задом іде додому. Вигляд у нього гордий, Спірка й Стьопка кидаються на нього, очі аж горять, шпурляють каміння, але Федько тільки угинається й регоче.

— Халамидро! Ну, не попадайся ти на нашій вулиці!

Босявка! Зараза!

А Федько все йде та й іде. Змій уже його.

Але тут, буває, візьме й зробить несподіване. Коли вже хлопці далеко і не можуть йому нічого зробити, він раптом вертається і віддає змія. Навіть принесе ще своїх ниток і дасть.

— На твого змія! Думаєш, мені він потрібний? Схочу — зроблю з цілого листа. Тато з типографії принесе червоної бумаги, так он якого зроблю...

Але так не часто буває. Частіш кінчається тим, що хлопці біжать додому, жаліються, а їхні тато чи мама ідуть до Федькової матері і теж жаліються. А Федькові ввечері вже прочуханка. Але й тут Федько не як всі діти поводиться. Він не плаче, не проситься, не обіщає, що більше не буде. Насупиться й сидить. Мати лає, грозиться, а він хоч би слово з уст, сидить і мовчить.

Приходить тато з роботи. Він стомлений і сердитий. Руки сиві од олова літер, які він складає в друкарні. Щоки теж ніби оловом налиті, худі-худі, а борода на них така рідка, що видно крізь неї тіло.

— Що? Вже знов? — питає він, глянувши на Федька. Федько ще більш насуплюється й починає колупати пальцем кінець столу. А мати розповідає.

— Правда то? — питає батько у Федька.

Федько мовчить.

— Кому ж я говорю? Правда те, що мати каже?

— Правда,— тихо одмовляє Федько.

— Скидай штани.

Федько мовчки встає, скидає штанці й чекає, похиливши голову.

Батько здійма з себе ремінь, кладе Федька на стілець і починає бити.

Федько здригується всім тілом і шарпа ногами.

— Лежи!! — кричить батько.

— А кляте ж яке! А кляте! — сплескує руками мати.— Хоч би ж попросило тата, хоч би заплакало. Камінь, а не дитина! Сибіряка якийсь...

Вибивши "сибіряку", батько вийма з кишені дві або три копійки й дає йому.

— То тобі за те, а це за те, що правду говориш...

Федько витирає сльози, що виступили з очей, бере гроші й ховає в кишеню. Він за ремінь не сердиться,— він розуміє, що так і треба. Але й

три копійки бере, бо, справді, не брехав. Якби він схотів, то міг би одбрехатися, але Федько брехати не любить.

Не любить також Федько й товаришів видавати.

Батько й за це Федька хвалить, а мати так само сердиться.

— Так-так, потурай йому, давай йому гроші, давай. Він навмисне робитиме бешкет, щоб правду сказать. Розумний батько, вчить сина. Замість того, щоб повчить його за те, що покриває других, він хвалить...

— Нічого, стара... За все бить не можна. За що бити, а за що хвалити...

— Так-так! Хвали його, хвали...

А найбільше Федькові доставалося за Толю. Толя був син хазяїна того будинку, де вони жили. Це була дитина ніжна, делікатна, смирна. Він завжди виходив надвір трошки боязко, жмурився від сонця й соромливо посміхався своїми невинними синіми очима. Чистенький, чепурненький, він зовсім не мав нахилу до Федькових забав. Але цей халамидник неодмінно спокушав його, і бідненький Толя приходив додому задрипаний, подраний, з розбитим носом. Мати його, жінка чула й теж делікатна, трохи не вмлівала, бачачи таким свого Толю.

— Де ти так убрався?! Хто тебе так? — жахалась вона. Толя плачучи казав, що він не винен, що Федько призвів на те.

В той же вечір батько Федьків допитував уже "сибіряку".

— Ти лазив з Толею драть горобців?

— Лазив.

— Ти порвав йому штанці?

— Він сам порвав. Не вміє лазить, а береться. Хай не лізе.

Але тут вмішувалась мати:

— Та як ти смієш так говорити? То дитина благородна, ніжна, а ти, мужиченя, з ним так, як з Стьопкою. Та через тебе нас з кватирі виженуть... Щоб ти не смів підходити до його, мурло ти репане. З свинопасами тобі гратись, а не з благородними дітьми. Нещастечко ти моє! І за що мене Бог покарав таким сибірякою... А батько нічого йому й не скаже, роби, синку, що хочеш, бий дітей, хай нас виженуть з кватирі...

Батько мовчить і хмуро дивиться в вікно. Надворі вечір. З вікон хазяйського дому ледве чутко вибиваються звуки ніжної музики. Тепло і затишно там. Батько Толин десь походжає собі по просторій хаті, задумливо слухаючи музику. Тут же, мабуть, Толя, чистенький, ніжний, з щічками, як проскура. Мати грає. Ні сварок у них, ні бруду, ні клопоту. Пожильці їм знесуть плату за квартири, мужики за землю грошей привезуть, їх ніхто не вижене з квартири, хоч би Толя як обидив Федька.

— Скидай, сучий сину, штани! — раптом грізно звертається батько до Федька.

Федько з-під лоба дивиться на тата.

— За віщо? — ледве чутно питає він.

— За те, що водишся з благородними дітьми. Я тобі, паршивцю, скільки раз казав: не смій з панами водитися. Не кумпанія вони тобі.

— Та я з ним не водюсь, він сам лізе.

— Жени його під три чорти од себе... Яка він тобі кумпанія?.. Лягай!

Федько лягає, але батько так б'є, що мати зостається зовсім невдоволена.

А на другий, третій день Федько знов спокушає Толю. І спокушає якраз в такий момент, коли ні одному чоловікові в голову б того не могло прийти.

Скажімо так. Надворі буря, дощ ллється з неба такими патьоками, наче там тисячі Федьків перекинули тисячу діжок з водою. Хмари аж сині, кошлаті, так і розрізують їх зеленяві блискавки. Грім тріскає з такою силою, що аж посуд дзвенить у шафах.

Толя, притаївшись біля вікна, дивиться на вулицю. Пусто, нема нікого, все поховалось. Тільки з гори біжить цілий потік брудної води з бульками. Дощ січе воду, камінь, стовпчики. З ринв цілі водоспади спадають в палісадник. Темно, сіро, страшно. Мама у себе в покої лежить з пов'язаною головою — вона не виносить бурі і завжди хворіє.

Толя теж заховався б кудись, але мама заборонила йому сидіти біля вікна і через те Толі страшенно кортить ще посидіти й подивитись.

У, який буйний та брудний потік біжить по вулиці! І де він береться завжди?

Трах-тах-тах! — лускає грім і лямпа в їдальні дзвенить.

Толя тихенько хреститься й блідніє, але од вікна одійти не може.

І раптом він бачить щось надзвичайне. На вулиці, в самому потоці, під дощем, мокрі, без шапок бредуть Федько, Стьопка і Васька. Вони позакачували штанці аж до живота, пацають ногами, сміються, щось, видно, кричать, їм весело і любо! Вода, мабуть, тепла, а дощ, як душ у

бані, так і обливає їх. Ось Федько підставляє лице під дощ, ловить краплі ротом. Які у них смішні мокрі голови!..

Васько щось найшов у воді. Що то?.. Підкова. Федько ховає в торбинку. Вони знов назбирають гвіздків, підков, залізячок! А Федько раз найшов навіть п'ять копійок!

Толя стає у весь зріст на вікні і маха руками, щоб його побачили. Але хлопці не дивляться на вікно. Вони пацають ногами, бовтаються, грім тріщить у них над головами, але їм то й за вухом не свербить. Хмари над ними такі страшні, що дивитись моторошно, а їм те якраз і мило,— дощ, значить, ще довго буде.

Ось вони пританцьовують, мабуть, співають:

Іди, іди, дощику,

Цебром,

Цебром-цебрицею

Над нашою пшеницею.

І дощ іде їм на голову, на плечі, на руки. Сорочки поприлипали до тіла, потік біжить-біжить, грім тріщить.

Але Толі грім уже не страшний. Толя й сам би побіг на вулицю. Він ще дужче маха руками, але постукати боїться, бо мама почує.

Нарешті, Федько помічає Толю і почина махати рукою, закликаючи до себе. Васько і Стьопка теж вимахують, показують підкови, гвіздки, пацають ногами, підскакують. Васько пада і сідає просто в воду, Федько й Стьопка регочуться, а Васько за ними.

Толя раптом зстрибує з вікна, швидко скидає черевички, закачує штанці і тихенько вибігає в сіни, з сіней на ганок. На ньому бархатові курточка й штанці,— жалко їх. Але хлопці вже коло ганку і кричать:

— Іди, не бійсь! Дощ теплий.

— Та йди! От баба, мнеться... Раз — два!

Толі холодно і страшно, але він не хоче, щоб його звали бабою. Він сходить з ганку і обережно іде до хлопців. Ніжні, випещені ніжки його спотикаються, брудний потік залива бархатові штанці, дощ враз вимочує акуратно зачісане волосся і курточку. Спершу від цього холодно, але потім робиться так славно, мило. Толя од приємності аж вищить і паца ногою по воді. Хлопці теж кричать і, схопившись за руки, біжать униз. Толя посередині.

Ввечері Толя хворий, гарячий лежить у постелі, а Федька кладуть на стілець і луплять.

Наставала весна. Сніг зробився жовтий і брудний, а лід на річці такий, як намочений сахар. Потім почали текти річечки по вулицях і стала парувати земля на сонечку.

Раз під вечір Стьопка, Грицик, Спірка та інші хлопці пускали кораблики по вулиці.

В цей час вийшов Толя на ганок і дивився на них. Він сам не пускав, бо йому строго заборонено було гратись з вуличними хлопцями, але стояти на ганку можна було.

Раптом звідкись прийшов Федько. Кожушок його був весь мокрий, чобітки аж порижіли од води, шапка в болоті. Але він весь сяяв і махав величезною палицею, яка була вдвоє більша за нього.

— Хлопці! А де я був! — закричав він ще здалеку.

Всі кинули кораблики й підбігли до нього.

— А де? А де?

Федько ловко заткнув палицю в купу мокрого снігу, зняв шапку і витер піт.

— Ху! От так наморився, братця! Ну, так і робота була.

— Та де ж ти був? Яка робота?

— На річці був. Там таке-е!.. Крига йде страшенна. Базарний місток знесла к бісу. Он як! Ми ловили дошки... Я такого дуба витягнув, що ой-ой-ой!

Хлопцям аж дух захопило... А вони й не знали!

— Та брешеш? Правда?

— Піди подивись. Сидять тут, кораблики пускають... Я завтра у школу не піду, зранку на річку збираюсь...

— Як у школу не підеш? А батько?

— От штука! Візьму та й не піду. Здоров, Только! Толя чув усю розмову і йому страшенно кортіло розпитатись, як там на річці крига йде. Але він терпіть не міг, як йому цей Федько говорив "Толька". Наче він йому товариш.

Толя одвернувся й нічого не сказав, немов не чув Федька. Але так було цікаво послухати, як крига йде на річці, що він зараз же повернувся знов і сказав:

— Здоров! Ти був на річці?

— Був.

— Здорово йде?

— Біжи подивись, як мама пустить,— посміхнувся Федько й одвернувся від Толі.

Толя почервонів,— як він сміє насміхатись, мурля погане! Як пожаліється татові, йому зададуть!

А Федько розказував тимчасом далі:

— Вся річка йде. Страшенно так суне та тріщить... А на-ро-о-ду на березі, повно! Один хлопець хотів поїхать на кризі, та злякався, а я завтра поїду.

Толя хотів іти додому, але, зачувши ці слова, навіть зійшов униз до хлопців.

Хлопці теж були вражені,— от скажений цей Федько! Там, десь, дивитись страшно, а він полізе туди.

— Та на саму кригу полізеш?

— Атож куди! От і палиця вже є,— показав Федько на застромлену палицю.— Весело на кригах! Я бачив, як торік їздив Антошка... Та я тоді не достав палиці... Гайда завтра разом? Га?

Спірка й Стьопка почухались: у школу треба.

— Е, в школу! Один день пропустимо, от біда велика! Толі страшно було слухати такі розмови, але він не мав сили одійти.

Хлопці почухались і таки рішили йти завтра до річки. Умовились, що всі троє зійдуться на цьому самому місці рівно о восьмій годині.

Коли Федько прийшов на другий день на призначений пункт, він застав там Спірку, Стьопку і... Толю. Толя був увесь закутаний у шарфики, з-за яких визирав тільки кінчик носа та оченята. Оченята йому були якісь чудні, не то винуваті, не то злякані.

Федько Толі здивувався.

— А ти чого? Може теж з нами? Толя трошки почервонів і сказав:

— Я тільки підійду, подивлюсь, а потім піду в школу.

— Іди, дивись,— згодився Федько і почав витягати з снігу палицю. Він її сховав туди ще вчора ввечері.

Палиця чудесна була! На кінці гостра, ще й з гвіздком, як устромиш у кригу, не посковзнеться. Книжки Федько прив'язав собі на живіт і закрив кожушком. Смішно було дивитись, що він став такий пузатий.

— Наче твій тато...— сказав Спірка Толі.

То була правда, сам Толя це бачив, але йому все ж таки досадно стало. "Тато"... Зовсім не "тато", а "папа". А потім, що ж тут такого, що у його папи більший живіт, ніж у їхніх тат? Бо його папа багатий, от і все.

Толя їм нічого все ж таки не сказав, він був хлопчик делікатний, вихований. Федько, той, якби зачепили його тата, зразу б грубості почав говорити, а то й битись поліз би.

А Толя навіть щось сказав до Спірки. Але Спірка не чув, бо вони в той час підійшли до спуску з гори. Тут уже не до балачок,— стало видно річку. Повіні ще не було, але яка стала чудна річка! Вся сіра, покопирсана, ряба. На березі комашнею стоять і ходять люди. Сонце хитро виглядає з-за парового млина. Галки кудись летять довгими рядами і кричать. А як блищить кінчик хреста на Богоявленській церкві! Ух, гарно!..

— Ану, наввипередки! — раптом закричав Федько і як вихор зірвався з місця.

Стьопка й Спірка заверещали й побігли за ним.

Толі теж хотілось і заверещати, і побігти, і навіть фицнути так саме ногою, як зробив Стьопка. Але він того не міг зробити: кричати на вулиці не личить благородним дітям, бігти ж трудно, бо кожушок його такий довгий та тяжкий, а на ногах глибокі калоші. Та ще на спині ранець з книжками.

Толя тільки дивився, як миготіли ноги Спірки та Стьопки. Ось Стьопка загубив книжки. Зупинився, підхопив, знов фицнув і полетів за передніми.

Толя нагнав їх аж коло самої річки. Зблизька річка здавалась ще чуднішою. Видно було, як помалу, тяжко йшла крига. Лід тріщав, лускався, крижини лізли одна на одну, чисто було схоже на те, як женуть великий гурт волів. Вся сіра маса худоби сунеться помалу, але деколи один віл вилізе на другого, і тоді в тому місці починається гармидер, воли налізають один на одного, стоять, крутяться, аж поки ті, що почали гармидер, не проштовхнуться наперед.

По всьому березі стоїть народ. Хлопці живжиками просуваються поміж дорослими і безперестанку кричать дзвінкими, веселими голосами. Скільки тут школярів, які завтра скажуть учителю, що їм у цей день "голова боліла" і вони не могли прийти "в клас"!

А річка все суне і суне вперед. Крижини з мокрим рипом труться одна об одну. Вони такі поважні та старі, аж жовті. Звідки вони припливли сюди? І куди попливуть? От сісти б на одну з них і їхати на ній десь далеко-далеко. Кругом другі крижини, їх треба одпихати, щоб не лізли на цю, а то як налізуть, то потоплять. Добре, як встигнеш перестрибнути на другу, а як шубовснеш у воду? А вода, ух, чорна, глибока та холодна, аж пищить.

Але знаходяться смільчаки, що стрибають на крижини і їдуть на них якийсь час. Десятки хлопчачих очей з заздрістю слідкують за молодцями. А молодці візьмуть та ще й ногами потопають по льоду, от, мовляв, крига яка, не провалиться. Деякі з них перестрибують на другі лідяки і навмисне зупиняються на самому кінчику над чорно-синьою, густою водою.

— Ану, ти там! Хочеш раків половить? — кричить хто-небудь з дорослих на молодця.— Злізай на беріг!.. Шубовсне в воду, витягай його...

Молодець ніби не чує, але, потопавши на кризі, сходить на беріг.

Толя часто подивлявся на Федька: ну, що ж він не йде на кригу? Федько щось говорив Стьопці і Спірці і показував на річку головою.

Толя підійшов ближче і почав слухати.

— ...А то що! Стрибають тут...-— говорив Федько.—-Подумаєш, яка штука! Ні, нехай хто на той бік по кризі перейде, от буде герой!

— Ну, на той бік! — покрутив головою Стьопка,— як затре кригою, що будеш робити?

— А ти на другу! — блиснув очима Федько.— А з тої ще на другу!.. .От зроби так! Зробиш? Га?

— А ти зробиш?

— Може й зроблю...

Толі страшенно хотілось подивитись, як Федько буде стрибати з крижини на крижину. Він пострибає і, розуміється, злякається й почне плакати: його знімуть з криги, а всі потім будуть з його сміятися. Хай не задається.

— Ні-за-що не зробиш! — сказав Толя Федькові, киваючи на річку.

Федько мовчки подивився на нього й нічого не сказав. А Толя бачив, як у Федька навіть губи побіліли, а очі стали такі чудні, гострі, коли він вдивлявся в кригу. Ага! Мабуть, боїться.

— Ану, спробуй! — знов сказав Толя.— Ти ж хвалився, що будеш їздити на крижинах. Ану!

А крижини сунули та сунули. Іноді вони розривалися і між ними робилась чорна, страшна латка води. В тій воді пливала солома й трісочки. І солома, і трісочки крутились і десь зникали,—так вертіло там воду.

— А давай об заклад, що перейду на той бік! — вмить звернувся Федько до Толі.

— Ба не перейдеш!

— Ну, давай! Об що йдеш! Як перейду, даси мені свій ножик, що з костяною ручкою. А як не перейду, я тобі дам свого чижика. Хочеш?

Толі зовсім не хотілось чижика,— навіщо йому чижик? — але він згодився.

— Ну, добре! Давай руку. Спірка, перебивай. Спірка перебив і Федько став тісніше підперізуватись, оддавши Стьопці свої книжки.

— Тільки ви мовчіть...— тенором сказав усім Федько.— А то, як побачать, що я хочу переходить на той бік, то не пустять. Нехай думають, що я хочу коло берега походити.

— Добре!..

Федько підперезався, взяв у руку палицю, спробував її й насунув щільніше шапку.

— Ну, гляди ж! — промовив він до Толі якимсь чудним голосом і пішов просто на кригу.

— Федько пішов! Федько пішов! — закричали хлопці, які вже давно зачіпали його, щоб ішов на кригу.

Федько стрибнув на лід і, наче пробуючи його, потопав ногами. Крижина добра була, товста, міцна.

Федько потрошки наблизився до другої, походив і палицею зміряв, чи товста. Потім озирнувся до берега і раптом стрибнув на другу крижину.

Спірка, Стьопка й Толя дивились за ним з замиранням серця.

— А куди ти там? — закричав до Федька якийсь робочий збоку.— Куди понесло тебе? Вертайсь назад!

Але Федько, мов не чуючи, підбіг на край своєї крижини і знов став тикати під нову крижину. Та була зовсім тонка. Спробував надушити її палицею,— угинається. А позаду кричать і махають руками, щоб вертався. Федько вибрав іншу — ця товща. Розбігся і стрибнув. Крижина тільки злегка хитнулась і заспокоїлась.

— Та що він, сказився, паршивець! — закричали вже інші на березі.— Куди його потягла нечиста сила? Ей ти, вертайся сюди заразі

— Ну, дивіться на цього одурілого хлопця!

— Та біжіть, стягніть його, сукиного сина!

Але бігти було вже пізно. Федька несло вниз, і він був уже на середині. Він часом оглядався, піднімав на палиці шапку, весело крутив нею і кричав щось. Розібрати не можна було, що він саме кричав, але чути, щось веселе і завзяте.

— Та чий він? — питалися кругом.

— Федько, Івана типографчика син. Халамидро звісне.

— Ну й пробийголова... Ач яке виробляє! Ах, ти ж Боже наш!

А Федько, справді, щось надзвичайне виробляв на річці. Він то повз на животі по тонких крижинах, то впирався палицею і перестрибував через водяні латки, то бігав з кінця в кінець криги, не маючи виходу. Здавалось, ось-ось налетить на нього ота кучугура криги, зітре, зімне й сліду не зостанеться од комашинки-хлопчика. Але комашинка, якимсь чудом, ловко видряпувалась на самий гребінь кучугури, скоренько з'їжджала з неї і бігла знову, з крижини на крижину.

На березі було тихо. Хлопчики завмерли з роззявленими ротами і широкими очима. Старші хвилювались і пильно слідкували за кожним рухом "шибеника". Як той щось замнеться, так всі зараз затурбуються, деякі починають кричати всякі поради:

— Вправо, вправо бери, сукин син!

— Куди вправо? — махає на порадника другий рукою.— Там вода, хай жде, друга крижина підпливе... Не рушся, стій на місці!

На щастя, Федько не може чути ніяких порад і щасливо добирається до берега.

Хлопчаки починають од щастя пищати, боротись, кидати камінням у кригу. Дорослі легше зітхають і, хитаючи головами, лають Федька-халамидника. Але в лайках нема ні злості, ні досади. Ловкий хлопчак, що й говорити. Як брався, собака, га?

Федько з того боку махає надітою на палицю шапкою. Той беріг пустий, бо туди не можна пройти з вулиць — чиїсь мури і тини.

— А як же він назад добереться? Невже знов по крижинах?

— А так і є, він знов на крижинах!

Справді, Федько стрибнув на крижину, потім на другу, і знов на березі всі притихли, слідкуючи за одчаяним хлопцем. Ніхто вже не кричав порад, ніхто не лаявся, тільки не зводили очей з маленької комашинки, яка дряпалась, бігла серед страшних сірих крижин, стрибала, метушилася. Така маленька комашинка, а як вона ловко, безстрашно обдурювала величезні шматки льоду, що з тріском лізли на неї, немов збирались розчавити нахабне живе створіння. Як це створіння топтало ту сіру купу криги і ще навіть часом вимахувало своєю малюсінькою паличкою.

— Ну, й шибеник! — зітхав хто-небудь, як Федько видряпувався з скрутного місця.

А "шибеник" все ближче й ближче присувався.

Ось уже недалеко. Видно вже, як швидко оченята його бігають на всі боки, вишукуючи місце, де перестрибнути. Найшов. Вперся палицею. Палиця сприснула. Ударив дужче в лід і знов уперся. Стоїть добре. Раз! — і вже на другій крижині. Жилаве, чортове хлопча. Стриба, як кішка.

І от хлопча уже на березі. Круг його крик, писк товаришів. От це молодець, так молодець. От як треба!

— Ну, щастя твоє, що ловкий! — качають головами дорослі. Але не лають і не сердяться,— що говорити такому зайдиголові!

Толя аж задихався, дивлячись, як Федько перебирався по крижинах. Оченята йому розгорілися, серце билось міцно і гаряче. Нічого там страшного нема, на тих крижінах. А зате як інтересно, як весело! От би взять та собі побігти. Тільки скинуть калоші, а то в них важко. То зовсім не трудно. Узять у Федька палицю, встромляти у лід і стрибати. Велика штука!

А коли Федько вийшов на беріг, коли його отовпили хлопці і з радістю та захватом дивились на нього, як на героя, Толя почув, що він теж може перейти. І не тільки може, а от візьме й перейде!

І він, нічого нікому не кажучи, хутенько скинув калоші, струсив ранець з плеч на землю і підійшов до Федька.

— Дай мені свою палицю! — сказав він. Федько здивовано подивився на панича.

— Нащо тобі?

— Я теж хочу йти на той бік.

— Куди??

— На той бік.

Спірка й Стьопка так і фиркнули. Але Федько не засміявся.

— А як упадеш у воду?

— Не бійсь, не впаду. Давай!

— Лучче не треба, Только... Ти не вмієш.

— Овва! Ти один умієш. Ну, давай палицю. Що, може жалко?

— На...— стиснув плечима Федько,— тільки гляди... Толя взяв палицю і пішов на кригу.

— А куди знов? Чого? Хто? — раптом закричали люди, побачивши Толю на льоду.

Але Толя, так само, як Федько, побіг далі і стрибнув на другу крижинку. В цей час насунула ціла купа льоду й одрізала Толю від берега.

Толя опинився сам серед страшних, холодних крижин, які всі ворушились, лізли одна на одну, тріщали, крутились.

На березі щось кричали, бігали. Толя розтерявся: хотів бігти назад, але не можна — перед ним ціла смуга води. А ззаду суне величезна скеля льоду. Вона наче спеціяльно хоче налізти на Толю, так весь час напирає на його кригу.

Толі зробилось страшно. В руки стало якось дуже холодно, ноги ослабли і сковзались по льоду. Хотілось упасти на лід, притулитись до нього всім тілом і кричати, кликати на поміч.

Але він і те боявся зробити. Тільки стояв і тихенько став плакати.

А люди на березі хвилювались, кричали, радились, як вирятувати Толю, і не знали, що зробити, бо кожний радив одне, другий друге, третій третє. Всі йшли рядом з крижиною, на якій стояв і плакав Толя, кричали, махали руками, кудись когось посилали. А Толя тимчасом все плив далі. Він уже випустив палицю з рук і хукав на червоні пальці, обливаючи їх сльозами.

Деякі з дорослих пробували зайти по крижинах з другого боку, але крига угиналась, ломилась під ними і один швець навіть трохи не впав у воду.

В цей час звідкись узявся Федько. Він, як тільки Толя розтерявся на льоду, і всі побачили, що злякався,— десь зрау зник. Його навіть хотіли вилаяти, що призвів панича до такої біди. Але Федько як під кригу пішов.

— Ага! Злякався, сткурвин син! Шибеник чортів, навчив хлопця та й утік.

Усі вже знали, що Толя хазяйський синок, а деякі навіть побігли за його папою.

І от, коли всі метушились, бігали і не знали, як вирятувати Толю, несподівано з'явився Федько. В руках йому була довжелезна палиця, в яку він почав забивати гвіздка, раз-по-раз заклопотано подивляючись на Толю. Спірка й Стьопка всіма силами старались помагати йому.

Ну, гвіздок забитий, держиться добре.

— Ану, гей, дайте дорогу... З дороги ж!

Всі розступились на крик. А диви, знов цей шибеник!

Але він з палицею, чи не рятувать панича збирається?

— Ти куди, халамидро?

— Дорогу!.. Ану, дайте дорогу!

Федько продерся крізь юрбу, вибрав крижину і стрибнув.

— Держись, Только! Я зараз буду коло тебе! Держись, не бігай, стій на місці!

Толя, забачивши Федька, захвилювався і хотів бігти йому назустріч, але приказ Федька зупинив його.

Хвилин через п'ять Федько вже був на Толиній крижині.

— Ну, давай руку... Іди за мною. Та не бійсь, іди сміливо. Палицю візьми та впирайсь. Ну, так... Держись... Стій... Я перестрибну, а ти підожди...

— Ой, не ходи!.. Я боюсь...— ухопився за нього Толя.

— Та стій! От дурне... Я перестрибну і присуну до тебе свою крижину, а ти перейдеш... Бо сам же не перестрибнеш…

Федько перескочив, підбіг на край своєї крижинки і вперся палицею в сусідню купу льоду. Крига зашаруділа й підсунулась до Толі.

— Тепер переходь сюди!.. Ну, от бачиш... Тепер іди на цей край. Іди сміливо, не бійсь... Ставай тут. Стій, не бійсь. Я піду назад, підштовхну тепер до берега...

Федько перебіг на другий кінець крижини і тільки хотів упертись палицею в дно річки, як раптом під ним почувся тріск, крихка крижина розломалась надвоє, і Федько зник з льоду.

Всі так і замерли.

Але Федько не потерявся, він ухопивсь руками за кригу і зо всієї сили пнувся, щоб його не знесло. Але на латку води, яка сталася від цього, вже сунула нова крига. Вона знесе Федька.

Толя побачив це і з криком забігав по крижині.

— Толю! Толю! — кричав Федько.— Подай мені палицю свою... Подай палицю... Я вилізу.

Але крижину в цей час підбило до берега і Толя, як стріла, вилетів з неї.

Стьопка, Спірка й інші хлопці кинулись до Федька і протягнули йому палицю. Федько весь посинів уже і хотів взятись за палицю, але рука не слухалась, заклякла.

А підійти до нього не можна, бо крижина угинається, заливається водою і може розломитись знов,

— Стьопка, ляж на лід та підсунься до мене,— прохрипів Федько.

З берега дорослі щось кричали, але хлопці їх не слухали. Стьопка ліг і став підсуватись до Федька.

— Зійдіть там з криги, хто лишній,— крикнув Стьопка, озирнувшись.

Але в цей час один з хлопчиків подав Стьопці шворку, зв'язану з поясів. Стьопка кинув її Федькові.

— Хватай, Федю! Хватай... Швидше, Федю, бо крига йде.

Федько протягнув руку, але знов ухопився нею за лід.

— Не можу...— прошипів він,— руки не держать, упаду...

І раптом вхопив зубами за шворку, набрав повен рот, міцно стиснув зуби і мотнув головою, мовляв: "тягни!".

Стьопка, хлопці й дорослі з берега почали тягти Федька.

— Держись, Федю, держись, нічого... Ех, держись ще трошки! Браво!

Федько був весь синій од холоду і того, що держався зубами за пояс. Але, як тільки витягнули його на тверде, він став на ноги і почав швидко-швидко топати й махати руками. Вода лилася з нього, зуби йому цокали, але він на те не вважав.

— Нічого, не перший раз, я цієї зими три рази на льоду провалювався. Треба тільки бігати.

Але йому не дали побігати. Десь узялись папа й мама Толі, а з ними мати Федька, Толя, побачивши їх, затрусився і з криком та плачем кинувся до них.

— Папочко!.. Мамочко!.. Я не винен, я не винен!.. Але папа й мама не дали йому говорити. Схопивши його під руки, шарпнули і потаскали додому.

Мати Федькова теж схопила Федька і так торсонула, що з того аж бризки посипалися.

— Додому, ироде! Ось я тобі покажу! — І знову так потягнула, що Федько мусів бігти за нею. Такою блідою й лютою Федько ніколи не бачив свою матір.

А попереду батьки тягли Толю, який весь час спотикався, щось кричав і голосно плакав. Батьки йому щось одповідали і шарпали так, що Толі кілька разів спадала з голови шапка.

Раптом вони зупинились і підождали Федька з матір'ю.

— Він був на льоду? — грізно звернувся батько Толин до Федька. Федькові було дуже холодно, зуби йому не переставали стукати, все тіло боліло од шарпання матері, але він все-таки встиг помітити, що у батька Толиного аж слина запеклася на губах, а очі налились кров'ю. А Толя з жахом задирав голову то до мами, то до папи і жалібно говорив:

— Я не винен, я не винен...

— Мовчи! — крикнув до нього батько, і знов повернувся до Федька:

— Був він на льоду?

— Був...— цокаючи зубами, сказав Федько.

— Неправда! Неправда! — ще жалібніше і з страхом забився Толя.— Я не хотів іти, а вони мене потягнули на річку. А потім Федько узяв і пхнув мене на кригу... Спитайте всіх... Я не винен...

Федько аж труситись перестав і подивився на Толю. А мати Федькова так і спалахнула.

— Ох, Боже ж мій! Та що ж ти собі думаєш, люципере ти! Та батько ж з тебе три шкури здере, та він же на тобі живого місця не оставить. Чом тебе чортяка не вхопила там у воді, ти, идоляко!

І вона зо всієї сили ударила Федька по голові. Федько аж упав на одно коліно і закрив руками голову. Мати знов хотіла вдарити його.

— Підождіть, Іванихо! — зупинив її батько Толин і підняв Федька.

— Встань... Чекайте, Іванихо... Я хочу спитать його... Федьку, я вірю тобі, я знаю, що ти ніколи не брешеш, не бреши й тепер: говори, ти потягнув Толю на річку?

Федько трусився, коліна йому зігнулись і хилитались на всі боки. Він мовчав.

— Говори ж, падлюко! — торсонула його мати.

Федько глянув на Толю,— той великими, повними страху й тоски очима дивився прямо на нього. Сльози текли йому по щоках і зупинялись в куточках рота. Толя машинально злизував їх язиком і все дивився на Федька з чеканням чогось страшного.

— Ну, говори ж, Федьку! — нетерпляче сказав батько Толин.

Федько одвів очі од Толі, похилився і тихо сказав:

— Повів...

— І пхнув його на кригу?

— Пхнув...

— Паршивець же ти! — крикнув Толин батько і сильно хляснув Федька по лиці. А потім повернувся до Федькової матері і сказав:

— Надіюсь, що на цей раз чоловік ваш покарає його, як слід... Инакше, лучче очистіть мені кватирю.

Федькові знов упала з голови шапка, як ударив його Толин батько. Він підняв її й подивився на Толю. Але Толя тулився до матері, яка милувала вже і жаліла його.

А ввечері, коли мав прийти батько Федьків з роботи, Федько кашляв і облизував гарячі губи. Йому було страшенно жарко.

— Ага, бухикаєш, кашляєш, идоле? — обзивалась од печі мати.— Підожди, підожди, візьме тебе чорт... Ось нехай ще батько прийде та погріє ще ремінем. Що, єсть жар?

— Єсть...—тихо одповів Федько, а сам придивлявся, як в очах його стояли дивні жовті й зелені плями.

Коли батько прийшов і мати стала йому розказувати, Федькові в очах уже було зовсім жовто і голова була страшно тяжка й гаряча; така була тяжка, що не можна було держати її на плечах і хотілось покласти чи на стіл, чи на землю, чи хоч у піч — аби покласти.

Мати говорила, але Федько навіть не слухав і не пам'ятав вже нічого. Він тільки, як крізь сон, бачив, що татуньо чогось страшенно став лютий, такий лютий, що аж говорити не міг і тільки хапався то за горло, то за ремінь.

Потім Федька поклали на стілець і били вже, як слід. Але Федько й на цей раз навіть не скрикнув. Тільки, як батько пустив на мент руку, якою держав його, Федько впав додолу й не рушався.

— Встава-ай!! — ревнув батько й шарпнув сина за руку; але рука була така гаряча, а лице сина було таке дивно спокійне, що батько кинув ремінь і нахилився до Федька. Федько вже нічого не чув і не бачив.

А через три дні він лежав мертвий. Разів зо два він приходив до пам'яті, питав, чи били Толю, щось бурмотів і знов падав непритомним. Я в непритомності когось просив, комусь грозився і все чогось допитувався у Толі.

Батько й мати не одходили від його постелі, трусились і мовчки боролись з смертю. Але смерть поборола.

На четвертий день Федька ховали. На кладовище йшли хлопці зо всіх сусідніх вулиць. Спірка, Стьопка й Гаврик плакали навзрид.

А Толя тихенько виглядав із вікна. Мама йому строго наказала не виходити до вуличних хлопців.

А йому було цікаво подивитись, як будуть ховати Федька-халамидника.

Коли Федькова труна сховались за рогом вулиці і не було вже нікого видно, Толя одійшов од вікна, перекрутивсь на одній нозі й побіг гратися з чижиком.

Цього чижика він сказав Федьковій матері віддати йому, бо він його виграв у Федька.